

DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2021.61.116-127>

УДК 726

Франків Роман Богданович

*доцент кафедри Дизайну та основ архітектури
Національний університет «Львівська політехніка»*

romanfrankiv@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-1100-0930>

ДО ПИТАННЯ ПРО ІСНУВАННЯ ТА ВИГЛЯД ДАВНЬОРУСЬКОЇ ЦЕРКВИ ВОЗНЕСІННЯ У ПЕРЕМИШЛІ

Анотація: у статті узагальнюються матеріали, котрі стосується припущення про існування давньоруської церкви Вознесіння на так званому «Татарському пагорбі» у Перемишлі. Внаслідок подальших досліджень, виявлено матеріали, які дають можливість оцінити його як на основі археології самого місця, а також і внаслідок порівняння їх особливостей із практичними рисами будівництва Галицької Русі вже відомих сучасній науці.

Ключові слова: церква; відтворення; Перемишль; давньоруська архітектура; Вознесіння; археологія; наскельний храм.

Постановка проблеми. Внаслідок різних причин, архітектура давньоруського Перемишля залишається мало вивченою і потребує, щонайменше, узагальнення та аналізу матеріалів, котрі вже існують у вигляді джерел та археологічних даних. Попередні, навіть досить поверхневі, оцінки свідчать, що у період XI-XIV століть, це - одне із столичних міст Галицького князівства, мало розвинену містобудівельну структуру та значну кількість церков, деталі, щодо архітектури і навіть розташування яких залишаються дуже слабо з'ясованими. До одного із таких об'єктів можна віднести храм Вознесіння, який ймовірно існував на місці так званого «Татарського пагорба». Від часу, коли таке припущення було вперше висловлене, минуло більше тридцяти років впродовж яких археологічні дослідження, дали нові дані. Їх оцінка, в сенсі підтвердження або спростування локалізації тут сакральної споруди давньоруського часу, так і не була здійснена, хоча, характер отриманого матеріалу свідчить скоріше на її користь.

Аналіз джерел та публікацій. Спроби визначити найдавніше призначення так званого «Татарського пагорбу» у Перемишлі, активізувались після того, коли перші спроби археологічних розкопок поставили під сумнів його поховальне призначення. Мірою вивчення об'єкту, стало зрозуміло, що курган має природне походження, а в його основі лежить скельна порода, яка була досипана відносно невеликим шаром землі. До таких робіт в яких розвіюються

численні легенди, а пам'ятка інтерпретується в світлі сучасних даних можна віднести розвідку А. Коперського [1], а також частини монографії А. Куниша [2, ст. 29-30]. Особливо цінною є серія праць А. Фенчака, в яких він простежує достовірну топографію та археографію пам'ятки та, на їх основі, вперше висуває думку про те, що в давньоруську добу тут знаходився храм Вознесіння [3]. Темі пагорба також присвячена ґрунтована стаття Б. Філарецької, опублікована двома роками пізніше [4]. Останні археологічні дослідження проведені групою Є. Сосоновської, та їх результати були окреслені, зокрема, у публікації розміщеній у колективній монографії «Ранньосередньовічний Перемишль» [5].

Мета статті. З точки зору наявних джерельних та археологічних матеріалів оцінити правдоподібність припущення про існування давньоруської церкви Воскресіння у Перемишлі на так званому «Татарському пагорбі», а також окреслити її ймовірну архітектуро-просторову структуру.

Основна частина. Протягом тривалого часу, так званий «Татарський пагорб» у Перемишлі сприймався крізь призму переказів та припущень, походження яких відносно недавнє. Найбільш поширеними нині є назви, що з'явилися лише у ХХ ст. – «копець Татарський» («Kopiec Tatarski») у 1917 році [6] та «копець Пшемислава» («Kopiec Przemyslaw») у 1932 [7]. Назва «Татарська гора» згадана вперше у 1852 році. До цього періоду ім'я пагорбу весь час було пов'язане із словом «Вознесіння», різні варіації якого зустрічаються у історичних документах. У 1417 році «Wneczenie» [8, ст. 74], «Wsneseenie» [8, ст. 80], так само у 1418 [8, ст. 92] тощо. Очевидно, назва зазнає різних деформацій у виконанні іноземних авторів (найчастіше німецькомовних поселенців). Так, наприклад, у домініканському архіві Ярослава у записі за 1576 рік використовується слово «Rozniesienie» [9]. За всіма цими словами, однак, ховається первинна назва «Wozniesiene» («Mogila na Wozniesieniu») [10]. У 1534 році на цьому місці вперше згадана римо-католицька каплиця св. Леонарда, зведення якої А. Куниш пов'язує із традицією принесеною німецькими колоністами [2, ст.142]. Однак і далі, назви, що походять від ієротопоніма «Вознесіння» продовжували переважати.

Оскільки лінгвістична основа слова має безумовне руське або церковно-болгарське походження (відповідний польський термін звучить як «Wniebowstąpienie») та зустрічається вже на початку ХV століття, можна не сумніватись, що така назва існувала ще у добу Рюриковичів.

Залишається, однак питання кореляції ієротопоніму «Вознесіння» із місцем до якого воно застосоване. В ширшому контексті це може бути все узгір'я, що здіймається над містом, а у вужчому сам пагорб. Якщо назва, гадано, походить від храму, який тут знаходився, то він мав отримати свою

локалізацію внаслідок археологічних досліджень. Перші (підтверджені з джерел) тут проводились Т. Жебравським та відразу після нього Щ. Раціборським у 1869 році. Вже тоді на пагорбі знайдено численні людські кості, цвяхи і дерев'яні елементи, які Жебравський трактував як сліди тун. Оскільки на той момент вважалось, що пагорб може бути поховальним курганом Атілли, для дослідників було важливо досягнути дна, де, за їхніми сподіваннями, мала б знаходитись поховальна камера чи саркофаг. Розкопуючи «колодязь» від вершини в глибину дослідники, крім людських кістяків, знайшли уламки цегли схожої на використану у капличці, яка тоді ще стояла у східній частині пагорба, а згодом каміння, під яким знаходилась тверда скеля з щілинами. Так вперше в сучасній науці було встановлено, що пагорб не є класичним насипним курганом, а скелею покритою зверху антропологічним шаром [11] (рис.1.), практично ті ж результати отримав і Раціборський.

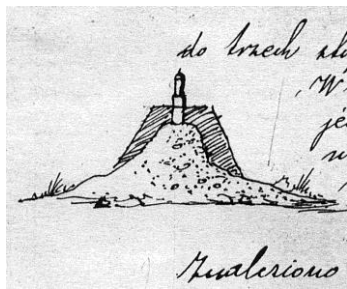

Рис. 1. Природні та насипні шари пагорба на малюнку Т. Жебравського 1882 р.

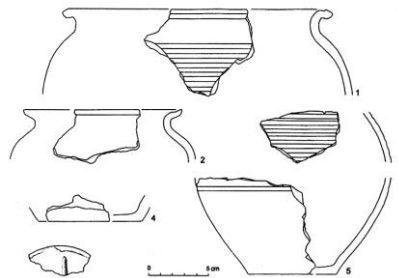

Рис. 2. Кераміка давньоруського часу, виявлена під час розкопок 1997 р. (за Є. Сосновською)

Рис.3. Розташування «Татарського» пагорба, форту XVI та дитинця на рель'єфі.

Оскільки в давньоруську добу, після масового поширення християнства, поховання були тісно пов'язані із сакральними спорудами, саме їх наявність могла служити ознакою шуканого місця. Такого роду матеріали, а саме фрагменти костей, були знайдені на самому пагорбі, крім двох згаданих вище дослідників, також і А. Кунишем, котрий проводив тут наступні за чергою розкопки у 1958 році. На думку Фенчака, однак, шари в яких були знайдені людські кості, були насипані з розміщеної поряд ділянки [3]. Відтак, цвинтар середньовічної доби існував коло самої «могили на Вознесінні», або навколо неї.

Хоча такі дані можуть вказувати на місце та присвяту храму, який знаходився на одній із найвищих точок Перемишля, вони однак, потребують додаткової аргументації. В цьому сенсі важливими виявились розкопки, проведені тут у 1997 році групою дослідників на чолі із Є. Сосновською. Вони дозволили дещо точніше окреслити контури природної скелі, яка лежить в

основі пагорба, а також однозначно ствердити факт людської діяльності тут в давньоруський період. Відповідно до аналізу отриманих результатів, виявилось, що скеля здіймалась з західного боку і спадала до сходу, з боку якого була, ще в давньоруську добу дописана шаром ґрунту. В даному місці знайдено уламки посуду (Рис. 2) та ознаки вогнищ [5, ст. 356]. Наявність посуду була характерна для поховань руської доби, але тут, на насипному ґрунті, вона, скоріш за все, свідчить про постійне проживання невеликої групи людей. Після польсько-угорського завоювання Галицької Русі, ця частина була досипана ще більше, від чого на вершині пагорба утворилось горизонтальне плато. З північного і південного сторін пагорба, насип над скелею було здійснено так само пізніше.

Ці факти свідчать про те, що в добу коли Перемишль входив до складу Галицької Русі, Вознесенський пагорб мав вигляд продовгуватої природної скелі, що спадала в східному напрямку із прилеглим цвинтарем та невеликою, насипаною із сходу, вузькою жилою ділянкою. В рамках цієї картини, що ґрунтується на археологічних матеріалах, однак, ще неможливо сказати, що знаходилось на вершині скелі, чи була це сакральна споруда, міліарна чи сигнально - сторожового характеру.

Хоча, більш ясно, на це питання можуть відповісти лише подальші розкопки, вже зараз існує багато матеріалу, який дозволяє висловити міркування з цього приводу. Перш за все, археологічні дані не надали чіткого підтвердження припущенню про язичницьке використання пагорба (ймовірно ще в до-руську добу). Найдавніший виявлений шар відноситься до XI століття. Ідея розглядати Вознесенський пагорб як язичницьке капище була висловлена з огляду на ототожнення його із згаданим у лавних книгах міста «Несником». Френчак, висловив думку, що ця назва пов'язана із приношеннями, які складали тут, як частину язичницьких релігійних обрядів [12, ст. 50]. Проте, з чотирьох згадок цієї назви власне «Несник» («Nesnik») використано лише раз у 1437 р. (Item Iohannes Sanoczky resignavit agrum Andree rimar, medium laneum, qui iacet retro *Nessnik* monte) [8, ст. 241] інші три рази використовується слово «Нессік» («Nesik»). У 1408 році (Item Andreas Primislowicz resignavit pratam circa *Nessik*, vulgariter schurowo, Pecho Schakwicz iudicio bannito) [8, ст. 22], 1437 (Item Hanus cromer resignavit medium laneum agri Hanus Schramel, qui iacet sub monte *Nessik*) [8, ст. 239], 1438 (Item Climco de Nerepca resignavit agrum Vlmano. qui ager iacet sub monte *Nessik*) [8, ст.251].

Важливим є також спостереження Фенчака про те, що коло пагорба знаходилось місце, котре носило назву, з явно руським звучанням, Корогодище, тобто пункт де завершувалась релігійна хода [12] (традиція якої існувала до 1831 р., коли була перенесена на комунальний цвинтар [11, ст. 89] і інерційно навіть пізніше) і мало ймовірно, що релігійна хода, до місця, яке мало релігійну

назву і де розташовувався цвинтар, могла мати своїм кінцевим пунктом сторожову вежу чи сигнальний пункт сповіщення про небезпеку.

З точки зору уявлень про характер споруди, що могла розташовуватись на Вознесенському пагорбі у Перемишлі в давньоруську епоху, важливим є порівняння відкритих археологічних шарів, хронології наступної будівельної діяльності та характер конфігурації пагорба. Відомо, що невелика каплиця св. Леонарда (згодом втрачена), згадана у 1534 році та розміщена на зображенні 1617 року, була дерев'яною [13]. Коперський також говорить про її фундаменти, відкриті у 1958 року, як виконані із каменю та цегли на розчині. Такий тип, до того ж з включенням цегли не є характерним для дерев'яних, тим більше невеликих споруд. Варто, однак, зазначити, що в оригінальних матеріалах Куниша, який здійснював дослідження, відсутня локалізація розкопів та рисунки. Ймовірно, під залишками фундаменту мались на увазі матеріали аналогічні знайденим згодом Сосновською, яка в процесі розкопок 1997 року виявила, що насип на скельній породі з північного та південного боку містив цегляну крихту, розчин і пісковик. Жебравський стверджував їх ідентичність з цеглою круглої (другої за чергою) каплички, що стояла тут до II Світової війни, відтак ці матеріали пов'язані з її будівництвом, а отже є досить пізніми.

Для того, щоб перейти до оцінки припущення про існування на пагорбі давньоруського храму Вознесіння, варто спочатку розглянути версію про сторожовий чи сигнальний пункт, яку було висунуто як Раціборським так і Сосновською. Раціборський зокрема писав: «копець, безсумнівно, був місцем яке давніше служило для розміщення сторожі, котра подавала сигнал при наближенні ворога» [4]. Сосновська також пише про те, що «з огляду на значне віддалення на місцевості» його можна розглядати «як місце для надання світлових знаків, за допомогою яких відбувався контакт із городями, котрі знаходились коло Перемишля» [5, ст.356]. Як видно обидва автори дещо по іншому трактують сигнальну функцію пагорба. Перший як місця повідомлення міста про небезпеку, яка наближається, а друга як засіб, за допомогою якого саме місто спілкується із сусідніми населеними пунктами.

Щодо припущення Раціборського, то не дивлячись на категоричність висловлювань автора, характеристика місцевості свідчить про інше. «Татарський пагорб» не має зручного візуального контакту із дитинцем, оскільки знаходиться на протилежному схилі горбо-гірного хребта, вершина якого якраз і могла служити найкращим місцем огляду. Саме на цій вершині, на найвищій точці, де в XIX столітті був побудований Форт № XVI Перемиської фортеці, не лише наявний візуальний контакт з дитинцем, але і відкривається повний всебічний огляд околиць міста, в той час які із «Татарського пагорба»

лише їх південно-східна половина. З цієї ж самої причини, саме курган на місці пізнішого Форту № XVI, був і найоптимальнішим місцем подавання сигналів навколишнім населеним пунктам, оскільки його могли найкраще бачити всі околиці, а не лише їх частина. Варто зазначити і те, що відстань від дитинця до пагорба на місці Форту XVI значно коротша (800 метрів по прямій), ніж від дитинця до «Татарського пагорба» (1170 метрів по прямій). Наявність же двох пунктів із однаковими сигнальними функціями на відстані ~ 400 метрів один від одного видається мало ймовірною.

Крім того, не зрозумілим залишається причина, в зв'язку з якою, коло сигнальної вежі здійснювались поховання в тому числі і дітей. Хоча можливо припустити, що цвинтар тут існував під час функціонування першої каплички св. Леонарда, однак наявність шарів XI – XIII століть свідчать і про його давньоруську генезу.

Сама капличка св. Леонарда також є фактором, який підважує припущення Раціборського та Сосновської. Видається не логічним, що у XV – XVI століттях, коли місто переживало часті напади татар та волохів (Хаузер нараховує їх коло 10), функція оповіщення, якраз з найнебезпечнішого східного напрямку, стала не потрібною.

Важливим є також питання про те чому каплиця св. Леонарда з'явилась саме в цьому місці – на кілометровій відстані від найближчої лінії міських мурів? Для відповіді на це запитання варто звернутись до розгляду особливостей встановлення латинократичного правління у Галицькій Русі після її польсько-угорського завоювання. Концепція поведінки ново-твореної латинської релігійної мережі базувалась на буллах папи Григорія XI з 1372 та 1375 років. В них накреслено розуміння вже існуючої православної мережі, як історичної, однак такої, що потребує «виправлення» [14]. На місці це означало, що латинський клір розглядав існуючі православні будівлі як належні їм, з яких треба усунути ознаки східної традиції. Фактично, у Галичині папа запропонував повторити ту саму модель, яка була застосована щодо візантійських території захоплених у 1204 році внаслідок Четвертого хрестового походу [15].

Внаслідок цього, багато римо-католицьких монастирів розташувались на місці давніх руських храмів, які були або пристосовані до потреб західної літургії, або (згодом) замінені на нові. В першу чергу це стосувалось найбільших міст краю, які стали місцем оселення німецьких та інших колоністів. В самому Перемишлі, така «конверсія» відбулась із цілим рядом церков: св. Петра, св. Миколая, двох храмів, які ймовірно мали присвяти св. Онуфрію та Филипу, а також головного кафедрального собору св. Івана на дитинці. Всі вони, або були переобладнані під римо-католицькі костели, або замінені ними. В зв'язку із цим, цілком можливо, що і каплиця св. Леонарда в

такому віддаленому місці з'явилась тому, що там вже існувала якась сакральна споруда руського походження.

Який архітектурно-просторовий характер могла мати така споруда? В першу чергу, варто виходити з того, що початково, пагорб мав вигляд скелі, яка в давньоруську епоху лише частково була досипана з південного боку – як про це свідчить матеріал з розкопок Сосновської. Якщо будівля не мала за основну функцію сигнально-сторожову, а також не була включена, через свою віддаленість у систему міських храмів, найбільш ймовірним варіантом її використання є обслуговування потреб монашої кеновії. Таким чином тут склався невеликий наскельний монастир, який, згодом був поширений на схід через досипання тут ґрунту і облаштування житлово-господарської зони. Внаслідок цього вершина пагорба набула витягнутої форми, розширеної із заходу (місця входу до храму) і звуженого до сходу. Можливо також, що такий насип покращував оборонні можливості і робив монастир менш приступним з цього боку. Земляні роботи на пагорбі, крім того, здійснювались для засипання щілин у скельній породі, які були виявлені Жебравським та Раціборським. Варто, однак, припускати, що при наявності тут наскельного монастиря, деякі з цих щілин могли використовуватись для монтажу дерев'яних конструкцій, а деякі мали бути виконані вручну, хоча таких обидва дослідники не знайшли. Наскельні дерев'яні комплекси різного масштабу були характерною рисою архітектури Галицької Русі. За своїми просторовими та функціональними характеристиками найбільш близький до перемиського може бути наскельний сакральний комплекс у Підкамені реконструйований М. Рожком [16] (Рис. 4).

Рис.4. Реконструкція наскельного скарального комплексу давньоруського часу у Підкамені, Львів. обл. (за М. Рожком).

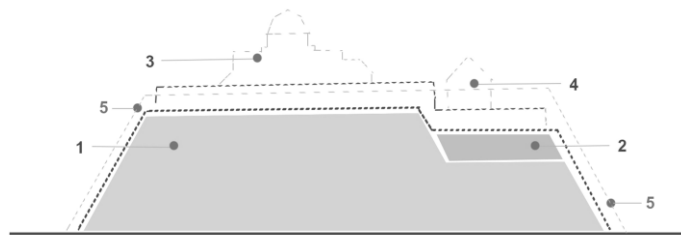

Рис.5. Схема гіпотетичного укладу Вознесенського пагорбу в давньоруську добу: 1 – скельна основа, 2 – насип давньоруського часу, 3 – сакральна споруда, 4 – житлово-господарська зона; 5 – сучасний контур «Татарського» пагорбу.

Якщо вірно є гіпотеза Фенчака про тотожність Вознесенського пагорбу із горою «Несник» та походження цієї останньої назви від язичницького сануаріуму, можна зробити висновок, що, з огляду на відсутність шарів давніших за XI століття, він коротко існував в часи, коли обидві релігії -

язичницька та християнська, ще існували паралельно. Монастирський комплекс тут виник, як наслідок перемоги нової релігії, а життя монахів на місці колишнього поклоніння ідолам («бісам»), як їх особливий духовний подвиг.

В такому контексті знайдені в давньоруських шарах фрагменти дерев'яних конструкцій та каменю, можуть бути інтерпретовані як залишки існуючої тут сакральної будівлі. Вона існувала на найвищій скельній частині (із заходу) та входом була обернена до ширшого торця. Вже тоді тут проводили часткову засипку виступаючої породи для усунення щілин і вирівнювання поверхні. Далі на схід знаходився уступ вниз, на якому, на насипному ґрунті знаходились житлово-господарські приміщення (Рис.5). Комплекс міг захищати частокіл, як на самій вершині так і навколо пагорба, де також виник цвинтар. Релігійні походи, які могли починатись як язичницькі набули християнського змісту.

Після польсько-угорського завоювання Галицькою Русі та «конверсії» новопосталою римо-католицькою єпархією давніх руських храмів, монастирський комплекс був трансформований у заміську дерев'яну каплицю св. Леонарда, тут могла далі тривати традиція поховань і процесій переосмислених переселенцями із Заходу в дусі своїх традицій. За не з'ясованих обставин, ймовірно внаслідок військових дій чи природних факторів, каплиця Леонарда припиняє своє існування. Згодом, над місцем де в давньоруську епоху знаходився житлово-господарський сектор, було додатково насипано ґрунт і на ньому зведено муровану з цегли невелику капличку ротондального типу. Протягом цих періодів, а також облаштування укріплень Перемиської фортеці. рельєф пагорба продовжував зазнавати змін.

Висновки

1. На основі аналізу та систематизації джерельного та археологічного матеріалу узагальнено коло аргументів, котрі свідчать на користь припущення про існування на місці так званого «Татарського пагорба» у Перемишлі давньоруської церкви Вознесіння. Такими аргументами є: ономастичний (історичне домінування назви Вознесіння та похідних від неї за даною місцевістю), некропольний (наявність слідів прицерковного цвинтаря), ритуальний (давня традиція релігійних процесій, що завершувались тут), конверсійний (існування тут у XVI – XVII століттях рим.-кат. каплиці св. Леонарда може бути пов'язана із практикою трансформації латинських храмів із руських),

2. На основі аналізу топографічного та археологічного матеріалу окреслено ймовірний уклад Вознесенського пагорбу в давньоруську добу. Церква могла бути головною спорудою невеликого монастирського комплексу і знаходилась на найвищій скельній частині із заходу та входом була обернена до

ширшого торця. Частково скелю засипали землею для усунення щілин і вирівнювання поверхні. Далі на схід розташовувалось пониження, на якому, на насипному ґрунті, знаходились житлово-господарські приміщення. Комплекс міг захищати частокіл, як на самій вершині так і навколо пагорба, де також виник цвинтар.

Список джерел

1. Koperski A. Legendy i prawdy o kopcu tatarskim w Przemyślu // Rocznik Przemyski, t. 17-18, Przemyśl, 1977. S. 21-30
2. Kunysz A. Przemyśl w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Rzeszów: KAW, 1981. S. 29 – 30, 142
3. Fenczak A. Średniowieczne zagadki Kopca na Wzniesieniu. Dlaczego Wzniesienie? // „Lombard”, Przemyśl, 1986. nr 3, S. 16-17.
4. Filarecka B. Tajemnica kopca Tatarskiego w Przemyślu i proby jej wyjasnienia // Rocznik Historyczno Archiwalny, Przemyśl, 1988. S. 3 – 21
5. Sosnowska E. Kopiec Tatarski w Przemyślu / Przemyśl wczesnosredniowieczny Warszawa: Wydawnictwa uniwersytetu, Warszawskiego, 2010. S. 356
6. Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Przemyślu i okolicy: z planem miasta, mapką okolicy i 63 ilustracjami w tekście, 1917 S. 96
7. Osinski K. Kopce księcia Przemyślawy i Królowej Jadwigi pod Przemyślem (Dodat. do Kuriera 12. IX), 1932
8. Księga Ławnicza 1402-1445, wyd. J. Smółka, Z. Tyminska, Przemyśl, - S. 74
URL:
<https://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/publication/2098/edition/1974/content?ref=desc>
(дата звернення: 27.07.2021)
9. Baracz S. Archiwum ww. oo. Dominikanów w Jarosławiu. – Lwów: «Gaz. nar.», 1884. С.78
10. Dolega - Chdakowski Z, O Slowianszczyźnie przedchzescijanskiej, Warszawa, 1967. S. 206 – 207
11. Hauser L. Monografia miasta Przemyśla, Przemyśl, 1885. S. 156-159, 89
12. Fenczak A. Wczesnosredniowieczny Przemyśl w swietle źródel hostorycznyh / Przemyśl wczesnosredniowieczny, Warszawa: Wydawnictwa uniwersytetu Warszawskiego, 2010. S. 50
13. Koperski A. Kapliczki na Kopcu Tatarskim w Przemyślu *Niedziela przemyska* 48/2001 URL: <https://www.niedziela.pl/arttykul/4563/nd/Kapliczki-na-Kopcu-Tatarskim-w-Przemyślu> (дата звернення: 30.07.2021)
14. Maciejowski W. 1839, Pamietnicki o dziejach, pismiennictwie i prawodawstwie Slowian. (Denkmäler zur Geschichte, Literatur und Gesetzgebung

der Slaven, als Anhang zu des Verfaßers Rechtsgeschichte.), Eggers u. Hinrichs. – S.24-25

15. Fine John V. A. 1994, *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest* University of Michigan Press, - P. 76-78

16. Рожко М. Тустань – давньоруська наскельна твердиня. – Київ: «Наукова думка», 1996. –С. 192-193

References

1. Koperski A. 1977, *Legends and truths about the Tatar Kopca in Przemyśl*. *Rocznik Przemyski*, t. 17-18, Przemyśl, S. 21-30 (in Polish)

2. Kunysz A. 1981, *Przemyśl w pradziejach i wczesnym średniowieczu*. Rzeszów: KAW, 1981. S. 29 – 30, 142 (in Polish)

3. Fenczak A. 1986, *Średniowieczne zagadki Kopca na Wzniesieniu. Dlaczego Wzniesienie? „Lombard”*, *Przemyśl*, № 3, S. 16-17. (in Polish)

4. Filarecka B. 1988, *Tajemnica kopca Tatarskiego w Przemyślu i próby jej wyjaśnienia*. *Rocznik Historyczno Archiwalny*, *Przemyśl* S. 3 – 21 (in Polish)

5. Sosnowska E. 2010, *Kopiec Tatarski w Przemyślu*. *Przemyśl wczesnosredniowieczny* Warszawa: Wydawnictwa uniwersytetu, Warszawskiego. (in Polish)

6. Orłowicz M. 1917, *Ilustrowany przewodnik po Przemyślu i okolicy: z planem miasta, mapką okolicy i 63 ilustracjami w tekście*. (in Polish)

7. Osinski K. 1932, *Kopce księcia Przemyślawa i Królowej Jadwigi pod Przemyślem*. *Dodat. do Kuriera* 12. IX (in Polish)

8. *Księga Ławnicza 1402-1445*, wyd. J. Smółka, Z. Tyminska, *Przemyśl*, URL: <https://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/publication/2098/edition/1974/content?ref=desc> (дата звернення: 27.07.2021) (in Latin)

9. Baracz S. 1884, *Archiwum ww. oo. Dominikanów w Jarosławiu*. – Lwów: «Gaz. nar.», S.78 (in Polish)

10. Dolega - Chdakowski Z. 1967, *O Słowianszczyźnie przedchescijanskiej*, Warszawa, 1967. S.206 (in Polish)

11. Hauser L. 1885, *Monografia miasta Przemyśla*, *Przemyśl*. (in Polish)

12. Fenczak A. 2010. *Wczesnosredniowieczny Przemyśl w swietle źródeł historycznych*. *Przemyśl wczesnosredniowieczny*, Warszawa: Wydawnictwa uniwersytetu Warszawskiego. S. 50 (in Polish)

13. Koperski A. *Kapliczki na Kopcu Tatarskim w Przemyślu* *Niedziela przemyska* 48/2001 URL: <https://www.niedziela.pl/artukul/4563/nd/Kapliczki-na-Kopcu-Tatarskim-w-Przemyslu> (дата звернення: 30.07.2021) (in Polish)

14. Maciejowski W. 1839, Pamietnicki o dziejach, pismiennictwie i prawodawstwie Slowian. (Denkmäler zur Geschichte, Literatur und Gesetzgebung der Slaven, als Anhang zu des Verfaßers Rechtsgeschichte.), Eggers u. Hinrichs. S.24-25 (in Polish)

15. Fine John V. A. 1994, The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest University of Michigan Press, P. 76-78 (in English)

16. Rozhko M. Tustan – davnoruska naskelna tverdunia. – Kyiv: «Naukova dumka», 1996. P. 192-193 (in Ukrainian)

Аннотация

Франкив Роман Богданович, кандидат архитектуры, доцент кафедры Дизайна и основ архитектуры, Национальный университет «Львовская политехника».

К вопросу о существовании и виде древнерусской церкви Вознесения в Перемышле

В статье обобщаются материалы, касающиеся предположения о существовании древнерусской церкви Вознесения на так называемом «Татарском холме» в Перемышле. Археологические и архивные материалы, которые постепенно появлялись с XIX века, стали источником многочисленных гипотез и догадок, которые сужались и уточнялись по мере получения новых знаний, прежде всего благодаря археологическим раскопкам. В 1986 году, впервые, было выдвинуто предположение, что на месте «Татарского холма» могло располагаться сакральное сооружение древнерусского периода, времени когда Перемышль играл роль одного из главных центров Галицкого княжества. В то время, такое предположение, однако, не имело достаточной фактологической базы для своего подтверждения. Вследствие дальнейших исследований, было выявлено материалы которые дают возможность по-новому оценить эту гипотезу, не только на основе материалов полученных с самого места, а также и в результате сравнения их особенностей с практическими чертами строительства Галицкой Руси, которые были обнаружены в последние десятилетия.

Ключевые слова: церковь; Перемышль; древнерусская архитектура; Вознесение; археология; воссоздание; наскальный храм.

Annotation

Frankiv Roman Bohdanovych, PhD, Associate Professor of Design and Fundamentals of Architecture Department of Lviv Polytechnic National University.

On the question of existence and appearance an ancient Rus` church of Ascension in Peremyshl (Przemiśl)

Architectural and urban organization of Przemyśl in the era of Kievan Rus' remains a little-studied topic. Significant changes that city has undergone throughout history have almost completely leveled the spatial structure of the first centuries of its history, when it was the capital, and later, the second most important city in Halician Rus'. One of the few covered topics are the identification and localization of religious buildings of the X-XIV centuries. Sometimes, data about them is obtained from small crumbs of information preserved in medieval sources, as well as in archaeological materials.

The articles summarize the sources and archaeological materials about probable existence of ancient Rus` Ascension church on so-called "Tatar Hill" in Przemyśl. On their basis it provides arguments on this hypotheses. Such arguments are: *onomastic* (historical dominance of the name of the Ascension and its derivatives in the area), *necropolic* (presence of traces of the churchyard), *ritualistic* (ancient tradition of religious processions that ended here), *conversionalistic* (existence here in the XVI - XVII centuries roman-catholic chapel of St. Leonard may be associated with the practice of transformation of Latin temples from old Rus` ones). Additionally, it is supported by the practice of building rocky-wooden objects in Halician Rus', a number of which were discovered in the second half of the twentieth century.

Due to the exceptional location of the hill in terms of survey of the area and archaeological material, it was suggested a military nature of its use. However, in all the archaeological research conducted here since the nineteenth (and possibly eighteenth centuries), no object of military purpose has been found. This is a stark contrast, for example, to the archeological material found on Stare Zamchysko Hill (or the hill of the Three Crosses), one kilometer to the north-west.

Probable structure of the Ascension Hill in ancient Rus` times can be outlined as such. The church could be part of a small monastery complex and was located on the highest rock from the west. The rock was partially covered with earth to eliminate cracks and level the surface. Further to the east there was a reduction, on which, on the loose soil, there were living quarters. The complex could protect the fence, both at the top and around the hill.

Key words: church; reconstruction; Peremyshl (Przemysl); Old Rus architecture; Ascension; archeology; rock temple.